

Товариська послуга

Сергій Пилипенко

I

Це було вже давно: коли в кожній кімнаті немилосердо чаділа залізна "буржуйка"[86 — "Буржуйка" — залізна переносна пічка.] і громадяни вільної радянської республіки напихувались "дубовою" кашею — без соли — і сьорбали "чайок" з якогось висушеного овочевого листа — без цукру. Проте життя було напружено-повне, ясно-надійне. Скрута, злигодні минуть, повинні минути, аби працювати, над силу працювати.

I Олесь захлинався у праці, невтомно, самовіддано.

Очі йому завжди горіли борецьким завзяттям, чисте обличчя пашіло здоров'ям і силою, наче не доводилось і йому годуватися неймовірною в інші часи кашею та підфарбованим окропом, наче не валився він мало не щодня на рядняну "розкладушку" десь далеко за північ, запрацювавшись до незможу, забувши іноді зняти важкі чоботи і підкинути дровець у смердючу "буржуйку".

Того холодного, ясного ранку він теж притьмом прокинувся, як був ще з учора одягнений у чорну шкуратянку[87 — Шкуратянка — шкіряна куртка.], від раптового, короткого, але енергійного стуку в двері. Скочив. Ураз струснув рештки молодого, здорового сну. П'ястуком абияк пригладив скудовченого чуба.

— Увійдіть! — до дверей молодод, дзвінко.

На порозі — дівчина в чоловічій кашкетці, з-під якої непокірно висмикуються русяві пасма непокірного волосся.

Кругле, рясно всіяне ластовинням обличчя з кирпатеньким носом, пухкими кровистими губами, м'яким підборіддям. Невеликі очі, кольору вишневої смолки, зорять задирливо-привітно. Чоловічки в них, як бісики, бігають, штрикаються. Вся вона, мов рябеньке курчатко в своєму в'язаному, салдатського крою, полусвітку, строкатій, короткій спідниці, з намерзлими, червоними з морозу руками.

Якесь обтріпане, скудовчене, а проте, задерикувате — з тих курчаток, що відважно плигають перед засоромленою пикою здорового кудлатого пса і примушують його здивовано відступити від маленького нахаби.

— Товаришу, сьогодні свято Тараса Шевченка[88 — Шевченко Тарас (1914-1861) — видатний поет, художник, мислитель, чиї історіософські погляди вплинули на становлення модерної української нації. С. Пилипенко ініціював збір коштів на будівництво пам'ятника поетові в Каневі, чимало зусиль доклав у справі зібрання та збереження Шевченкових автографів, акварелей тощо.]. Ви мусите в нас на фабриці зробити гарну доповідь. Мене послав культком[89 — Культком — скорочене: культурний комітет.]. Початок о восьмій увечері.

Цокоче швиденько, незаперечно, наче підвладному наказує. Бісики із вишнево-смолчаних очей уже встигли обстригати всеньку кімнату, на мить зупинитися на

столі з незакінченим рукописом, зім'ятому ліжку, брудних чоботях, заклопотаному з несподіванки Олесевому обличчі.

— Який культком? Яка фабрика? Мені треба дописувати статтю...

— Я — культком, тобто я голова культкому. На махорочній. Мені треба доповідача на сьогодні. А статтю можете писати взавтра.

— Але, товаришко...

— Я приїду по вас рівно пів на восьму. Скільки показує ваш годинник? Порівняймо.

— В мене немає годинника. Та...

— То будьте ввечері вдома. Я заїду, пам'ятайте. На все краще!

І вже лопочуть її чобітки десь біля вихідних дверей.

— Оце наскочила! І відмовитися не встиг. Пропала стаття! А втім, — однаково десь би занарядили. Все'дно не одкрутишся... Треба, мабуть, допомогти...

І сів був писати. Та якось не витанцьовувалось. В очах миготіла кругленька жіноча фігурка з жвавими рухами, з наказливим голоском:

— "Зробіть гарну доповідь!" Бач, яка прудка — не абияку, а ще й гарну... І ніс бараболькою. Мабуть, із села: торохтить по-українському, як горох із мішка сипле. Так таки гарну доповідь?

Глянув ще раз на рукопис — і відіслав набік. Зажде. Треба справді подумати, як доповідь скомпонувати, щоб не трафаретно вийшло, щоб краще підійти до робітниць, до жіночого серця.

II

Уже звечоріло, як Олесь ізнов почув той самий короткий, енергійний стук у двері.

— Готові? Їдьмо! О, це гаразд! — побачила на столі "Кобзаря" з закладниками на потрібних задля цитування місцях, — краще за самого Тараса ніхто про нього не скаже. Правда, якби він тепер жив — у більшовики пошився б? Панів би лупцював — аж гуло! І що вже він їх ненавидів! А дітей любив...

Дівчина на хвилику наче спотикнулась, по обличчю перебігла легка хмарка, та за мить вона торохтіла невгамовно знов, уже на візнику, що флегматично хльоскав розбиту на всі чотири шкапину.

— Ви з якої губернії? Полтавець? Простою мовою говоритимете? У нас, знаєте, окрім "Катерини" та "Наймички", найбільші грамотії нічогісінько українського не читали. Ще "Заповіт" дехто вміє співати. Навчила. А ви співаєте? Полтавці всі співучі. Треба було б ще драмгурток змайструвати, та хіба тепер до вистав? Вся думка — виробництво налагодити. Дядьки вже нам зовсім віри не ймуть. Сіють свій "самотрест" — не треба, кажуть, вашої мархотки. Такий запридух, що овва!.. Овва, — мало язика не втяла на тім вибою! Легше вези, ти, машталіре безокий! Ще з доповідача душу витрусимо на цім бруці гемонським[90 — Брук гемонський — демонський, бісовий (лайливе).]... Та поганяй-бо мерщій! Вже нерано.

— То ж як: чи поганяти мерщій, чи легше везти? — насмішкувато візник. — Бачите — он місток злодійський. Обережно треба.

Олесь не бував у цій частині міста. Темними мурами тяглися обабіч незнайомі

будівлі, довгі паркани. Жадного ліхтаря. Одинокі постаті запізнілих прохожих. Кроки лунко цокотять у морозному повітрі. Здаля неясно бовваніють контури моста через невеличку річку. За нею чорніють низькі перії[91 — Перії — лінії хат уздовж вулиці.] передмістя. Воно наче прилягло до землі, причаїлось і насторожено ловить тривожні нічні звуки.

— Еге ж лячно? У нас тут, як споночіє, і не виходь. Під цим от містком, бува, ракли[92 — Ракли — тут у значенні злодії. Місцеве слово на позначення осіб з нахилом до кримінальних учинків. Спершу цим словом харківці називали учнів бурси святого Іраклія, котрі своїми "набігами" на розташований поруч Благовіщенський базар завдавали певних збитків продавцям продуктів харчування.] чатують. Знаєте: "Дядю, дай субу"? Не знаєте? А ще статті пише! Це так: іде хтось у шубі, а назустріч хлопчєня і скигнуть: "Дядю, дай субу, бо холодно". — "Пішов, каже, геть!" А хлопчик за рукав: "Та, дядю, дай субу, дя-адю!" — "Та відчепись, паценя!" — "Дя-адю, су-убу... Ой, не бийтесь!" А з-під містка здоровенне раклище суне та до прохожого: "Ти чого дитину зобіджаєш? Сказано — дай шубу! Ану, витряхайсь!" І витряхає... Такий це місток. Ой же й врем'ячко! Коли ми його перебудемо?.. Та чого ви мовчите? От собі оратора винайшла!..

— Та коли б я що сказав? Кажіть ви краще: у вас велика фабрика? Добре працюєте?

— Де там велика! Розбіглися мало не всі. Хто бубликами на базарі торгує, хто по селах барахло на харчі міняє. Яка тепер праця, самі знаєте. На тиждень якихось вісімсот "косих" заробиш, а фунт[93 — Фунт — міра ваги, що дорівнює 409,5 г.] хліба двісті п'ятдесят коштує. От і маєш на три фунти з гачком за получку, — по половинці тобто на день: їж, не трісни, співай пісні. Ой, тяжко робітництву, а ще погань усяка очі коле, агакає: "ага, краще за царя було, ага!" От вам і політграмота, і що вже я з нею намучилась... А в гуртку у мене аж двадцятєро. Тільки книжок обмалъ. У вас, напевно, є зайві? Я завтра заїду, забєру. От братва зрадіє! А Бебель[94 — Бебель Авсуст (1840-1913) — один із засновників німецької соціал-демократичної партії, автор книги "Жінка і соціалізм" (1879).] у вас є? Давно хочу Бебєля прочитати, а то всі про нього кажуть, а я ні бебєля не тямлю[95 — Ні бебєля не тямлю — гра слів, тобто нічого не розумію.], що воно за один... Та чого ви мовчите? От іще неговіркий. Як же ви доповідатимете, як із вас слова не витягнеш?.. О, стривайте, небавом приїдемо. Он за тим заворотом і наша махорочна.

Над мурованою брамою коливався великий ліхтар, і в його жовтявому світлі полоскалися два злинялі червоні прапори. За брамою чорна паща фабричного двору.

— Тепер цією стежкою до головного корпусу. Та не туди, там калюжа! Поволі, товаришу, тут сходи. Лічіть десятиє ступенів. От іще хазяї в нас, хоч би яку скипку засвітили! І на свято не дивляться. Сюди, ручправо. Не роздягайтесь, у нас холодно. Хотіли були парове відремонтувати, та ж вугілля — самі знаєте — і для залізниці бракує. Ой врем'ячко!

Кімната фабрзавкому. Прості столи, прості нефарбовані лави. На стіні Ленін мружить око і плякат про вошу і соціалізм[96 — Соціалізм — державно-політичний

устрій, створений на основі політичного вчення, що відстоює колективну власність на засоби виробництва та загальний рівний розподіл багатства.]. Га, тепер, може, декому й смішно, а знали б, що тая воша лиха наробила! Перемогти її — неабияка революційна подія... Під вошею сірі шинелі фабрзавкомівців, скілька жінок. Гомонять голосно. Радісно дівчину вітають з давно очікуваним гостем. Як бджоли у вулику матку обліпили. А вона до них, ані на мить не вгаваючи:

— Ось вам доповідача привезла. А музики вже всі прийшли? Чому це води для промовця не наготовили? Ви ж воду п'єте, як говорите? Ні? Ну, то й гаразд, а то це якось по-панському, з тою водою, та й карафки в нас немає. Не цебро ж на трибуну перти? Покуштуєте нашої махорочки? Хлопці, частуйте! Та що ви стовбичите, як цар-колокол у Москві?

— Ну і ви ж цар-пушка, я вам скажу, — не витримав Олесь.

— От і не влучили, бо вона не стріляє... Що, проковтнули?.. Ну, ходім на трибуну. Дівчата, гасіть світло, щоб дурно не витратити. А на сцені запаліть. Так. Завісу! Виходьте. От іще неповороткий! І де я такого взяла на свою голову?

III

Трибуна — не трибуна: довгі столи один до одного зсунуті. Замість лав на табуретках дошки під людською вагою вгинаються.

У вікнах половини шибок немає. Дірки затулені жовтою диктою[97 — Дикт — тонкі пластини дерева, фанера.]. Під стелею, наче ребра велетенського страховища, опукляться чорними дугами товсті бантини[98 — Бантина — поперечна балка між кроквами, поперечина.] і уходять десь далеко вглиб майстерні, густо набитої людом.

Сотні напружених очей ураз наелектризували Олесь. Молодим чулим голосом він почав викладати знайому тему. Говорив про тяжкі кріпацькі роки, про маленьку Оксану, що її безталанну долю не забув поет до самісінької смерті, про злощасних покриток, про сліпу, що спалила панський двір, про княжну Репніну, що була обласкала талановитого мистця та стояла для нього надто високо, про Лукерю, з якою так і не довелося Тарасові звити родинного кубелечка, про високу могилу над Дніпровую кручею...

Говорив і бачив, як співчутливо потакують йому літні робітниці, як смутніють дівочі обличчя, як погрозово беруться зморшками чола робітників. Знайомі картини, знайоме лихо...

..."І заповідав він нам боротися з панством, прорік, що машина пожре престולי і трони, що зійдуться люди раді та веселі і пустелю опанують веселії села. І ми гуртом оживимо нашу пустелю, збудуємо веселії села, велетенські міста!"

— От спасибі! Ну й спасибі! Зворушили нашу фабрику. Чуєте, як плещуть? А в нас же врем'ячко, бодай не казати. Лихі всі — й слухати нікого не хочуть. Хліба, кажуть, дай, а словами дурнів годуй... Так то ж про Тараса: він таки рідний. Рідний і в гніві своїм, і в забобонах... Ви чого ото й словечка не сказали, що він долю покриток оплакує, скиглить, а батькам, котрі тих покриток із хати женуть — ані мурмур, ні найменшого докору, ніби так це й годиться? Була б у Тараса дочка та з ким-будь

догулялась, надісь — так само під тини післав, а потім жалісного віршика написав би — от, мовляв, "лиха її доля, боже мій милий!". Кріпкий був старий на селянські звичаї... Та що там про нього нашим фабричним говорити — от спробували б колись про пайки та зарплату! Що вже я намучилась, лишенько... Та ви ж не уходьте. Куди ото поночі та ще через наші лихославні містки? Мене вже колись хотіли були роздягти, так у кишені повно махорки. Я їм межи очі — та навтьоки. Сміха! От врем'ячко, бодай про нього ніколи не згадувати... Кого найбільше шкода — дітей безпритульних. Гинуть, як квіти на морозі. А скільки на злодійську путь виходить! А вони ж, мовляють, квіти життя. Задля них тільки й працювати. Адже нам яке щастя? В борні за їх, чи ж не правда? Інакшого щастя немає...

Обличчя дівчини знов спохмурніло, мов туманом повилось. Бісики згасли, куточки губ по-дитячому звисли, скривились.

Ледве помітно зідхнула, труснула різко головою, наче відганяючи налазливую муху, випросталась і знов жваво перепитала Олеся:

— Чи ж таки додому? Та яка там стаття: завтра, сказано вже, напишете. Не горить-бо з нею. Та про нас не забудьте до газети подати: так, мовляв, і так — махорочники теж Тараса справляли. Я б і сама, як завжди, стругнула, та кожного дня до міста чвалати ніяк та ніколи. Що вже я намучилась — біда! Не йдіть, тут десь на ночівлю примістимо. Тим часом на танки подивитесь. Що? Головполітосвіта[99 — Головполітосвіта — головне управління політичної освіти при Народному комісаріаті освіти, якому були підпорядковані зокрема й письменницькі організації.] проти "танцюлек"? Дурна наша Головполітосвіта, ось що! Для чого клюби існують — нудитися? В нас і своя музика є. От іще великого барабана мені червоноармійці обіцяли... Поїду в неділю до штабу, притарабаню. А від нас махорочки трохи на подарунок. Червоноармієць — він же голий і босий. Його жаліти треба... А ви танцюєте? Вальса? Ні, полька жвавіша. Вальс — то для малахольних паній[100 — Малахольні панії — вочевидь, перекручене від меланхолія, вжито за аналогією до діалектного малахольний, тобто недоумкуватий, навіжений.]. А нам — польки. Гей, хлопці, дайош "кокотку"!

Олесь і незчувся, як викомирював щось неподібне ногами в колі махорочників і махорочниць. Перед його очима мерехтіли розстібнуті коміри кожушанок, червоні, білі, сині, вишивані й невишивані хустки дівчат, ухасти заячі капелюхи, баранячі шапки й військові кашкети хлопців. У вухах лящало брязкотіння мідяних талерів, гострі вигуки клярнетів, глухе бубоніння басів. На ноги йому наступали чийсь важкі чоботи, він когось штовхав плечем, боками, стукався кряжем.

А перед самісіньким обличчям Олесеви лиснів у дрібних крапельках кирпатенький ніс, грали бісики, купаючись у вишневій смолці, і сяли вогкі, рівні, білі зуби — єдине, що було гарне в моторної дівчини. Вона танцювала з непідробленим захопленням, уся віддавалась немудрому танкові і пругким тілом тиснулася до свого партнера.

— Ой же гарно! Ану ще! Та міцніше руку держіть, кавалере! Не бійтесь, не зомлію.

Робітничий баль гудів, крутився дзигією. Забута тяжка праця, нерадісні, скрутні злигодні. Замість понурих постатів, суворих облич — великий, дитячий немов, натовп, безтурботний, наївно-радісний.

У холодному повітрі просторої залі майстерні пара від розігрітих людських тіл білими клубами зливалася з цигарковим димом. Скільки гасових ламп — куди там тоді до електрики! — тьмяно мигтіли в задушливому повітрі й кидали на підлогу химерні тіні. Гамір, тупіт десятків ніг, заливчатий щирий регіт, кашель застужених горлянок... Ой, цей кашель! Він тільки й перешкоджав Олесеві доповідати, він хрипкими хвилями раз у раз заразливо здіймався по всій залі й нагадував про сире, холодне життя, латанину на плечах, недоїдання, хороби...

Закашлялася, зрештою, і прудконога Олесева дама.

— От напасть! Це від махорки. У нас тих сухітних, сухітних. Та ще черевики їсти просять... Що поробиш?... Ну, ходім, спочинемо. А ви, хлопці, козака! Вдарте, щоб лихо сміялось та буржуї лякались. Дівчата! А котра лебідкою попливе? Ану, утніть! Та гей-бо, ще опинаються!

Бадьорий, дразливий мотив звихорив залю. Посеред тісного кола глядачів наввипередки вихвачувались одна по одній пари, вихваляючись хитрими викрутасами, несподіваними вивертами, підганяючи себе й заражаючи аудиторію гейкотом та ухотом. Музика вчашала, танцюристи дріботіли, обличчя глядачів сяли щирим задоволенням, радісним захопленням. Ще б пак — відколи душу не відводили!

Олесь із дівчиною ледве протовпились через кав'яр людських тіл. До спітнілого лоба прилипло волосся. Груді тяжко дихали. Ще один погляд на робітничу юрбу.

— Ну, тепер і без мене обійдуться. Закрутилось!

Ходім до мене, абощо, тим часом. Тут у нижньому поверсі, біля контори живу. Ви ж, мабуть, і виголодались? Буфети по клюбах ще хто й зна коли будуть.

Тепер хіба насіння даси. Тільки й багатства. Ой же й врем'ячко! Ну, десять ступенів, пам'ятаєте?

IV

Маленька комірчина, куди завела Олеся його напасниця, здивувала нашого бранця безмірно. Він аж ніяк не сподівався знайти тут такий затишний куточок, не міг припустити, що його хлопцеподібна власниця виявить стільки жіночого смаку, вміння з нічого зробити чистеньке, чепурненьке кубельце. І він знов пригадав перше вражіння: таке собі курчатко, оця кірпатенька дівчина. А зняла вона свого полусвітка та брудну кашкетку — і зовсім на пташенятко скинулась. Кругленьке собі, рябеньке, і ноженнями дріботить, пораяється та бідкається:

— Оце присогласила! А чим же я вас годуватиму? Хіба бараболю їстимете. З олією, добре?

Чистила картоплю, мила її, розпалювала пічку, аж задиркуватий носик зовсім у щоках ховався, а губи смішно складалися в рожеву рурку, наче маленька дитина тягнеться когось цмокнути.

Тим часом Олесь іще раз здивовано перебіг очима все, що було в кімнаті: мережану

фіранку на єдиному маленькому вікні, скільки путящих малюнків на вибілених, із синькою під блакить стінах, а серед них, на чільному місці, чепурно облямовану репродукцію чиеїс старовинної гравюри: на лісовій галявині грає в піжмурки дівтора. Скісне проміння сонця, пробиваючись через лапате листя дерев, падає ясними плямами на зелену траву, зайчиками грає на рум'яних обличчях дитячої зграйки. Трава ясно вквітчана різнобарвними рослинами — і, наче великі квіти, на ній діти зі своїми яблуневими, сміхотливими личками, в легких ясно-кольорових убраннячках. А під ліщиновим кущем, з краю галявини, сидить із вишиванням на колінах жінка-доглядачка і ласкаво-привітно поглядає на веселий гурт.

Маленький столик під вікном білів газетою, посмуженою де-не-де червоними підкресленнями. Над ним різбляна поличка з книгами, акуратно загорненими в кольоровий папір. Над дверима і по лутках аж додолу знижувались легкими згортками довгі вишивані рушники, удаючи з себе своєрідну гардину. Все це в м'яких фарбах, гармонійно підібраних одна до одної, на всьому видна була ретельна хазяйчина рука, заботяща, уважна.

Зачудовання гостя не мало меж. Звідки взялася ця баришенська, ніби якоїсь курсистки з заможних хуторянок у довоєнні часи, кімнатка — тут, поряд брудної, облупленої фабричної контори, тепер, коли бентежна сувора доба призвичаїла не зважати на обстанову, презирливо ставитися до життєвих вигод, коли гребувати цими вигодами мало не вважається за якийсь особливий "шик", героїство — і там, де це дійсно невідхильне неприродне, і там, де воно, виставлене ніби у протигагу "міщанству" — само являється чванькуватим міщанством, дурною пихою некультурних бруднаків.

І це житло тої дівчини, що взяла його за барки таким нежіночим, майже брутальним способом, що порядкувала там на святі, як червоноармійський старшина на муштрі, що ходить у мужській кашкетці і парубочому полусвітку!

Ба ні! Тепер у хатньому убранні, в простенькій білій блюзці, що м'яко обіймала її кругленьку постать, вона здалася Олесеві майже принадною, симпатичною жіночкою, якоюсь зовсім іншою, ніж та, що була за порогом цієї кімнати!

Вона помітила його зачудований погляд і теж якимось зміненим, ніби вибачливим тоном мовила стиха:

— Тут у мене нікого й ніколи не буває. Ви — це випадково й винятково. Я ж — сама, одна-однісінька.

І бісики десь поховались у жвавих оченятах. На нерівному, низькому лобі проклалась зморшка. Все лице якось посіріло, стало підкреслено-некрасиве, жалісне, трохи смішне — і Олесь знов ізгадав первісне порівняння. Тільки зараз це було якесь мокре курчатко, що зібгалося десь у криївці від холодного дощу, наїжачило пір'ячко, підобгало лапки і труситься від негоди.

Дівчина глибоко зідхнула і тихо запитала Олеся:

— А ви самотній? Ні дітей, ні жінки? А шкода: ви ж такий... здоров'ям наллятий. Це тепер зрідка. Виснажились усі, як після довгої хвороби. Ходять, аж суглави неначе риплять, ось-ось тріснуть.

Вона допитливим зором облапала струнку постать свого гостя, його ставні плечі, дужі ноги.

Олесеві аж ніяково стало від цих цінувальних оглядин. Мов худобу на ярмарку купує, ще й боїться, щоб не одурили. Але водночас почувив себе дійсно молодим і здоровим — аж тісно здалося в цій малюській цюпці[101 — Цюпця — зменшувальна форма від цюпи, тісної темної кімнати.], аж стало в ній усе ніби лялькове, а власниця цієї мініатюрної келійки — теж маленькою, ображеною чимсь дівчинкою, що її хочеться приголубити, втішити.

Вона примостилась, підібгавши ноги, в куточку ліжка, якось знітилась уся, присмирніла і притишеним, мрійним голосом мовила, дивлячись кудись далеко-далеко, повз Олесеву голову, повз Гравюру з дитячим гуртом.

— Діти — це ж таке щастя... Як можна без дітей?

І змовкла. Охопила круглі коліна руками і похитувалась, наче тихо колисала дитину. На лобі перебігали легкі хмарки думок.

Уста ясніли мрійною усмішкою.

Зненацька до Олеся благально:

— Слухайте, — зробіть мені цю товариську послугу!

Олесь відразу не збагнув. Дівчина повторила переконливо:

— Ну, хіба це вам важко? А мені — ой, яку ви мені послугу незціненну зробите. Я не можу, розумієте, не можу так далі. Мої думки все на одному, все про одне. Ні працювати, ні спати спокійно. То зимно, то гаряче стане, і млосно так, млосно... Мені вже двадцять п'ять років — і я не можу більше, чуєте? — мало не крикнула розпачливо. Обличчя їй зашарілося, тяжко дихала, напіввідкриті губи оголили два вогкі, блискучі разки. Вся випросталась і міцно стиснула на колінах тісно переплетені пальці рук, аж кінчики їх побіліли. На чолі страдницька зморшка.

Олесь зніяковів. Думки звихорились метелицею. Що це? Куди він попав? Що за поводження: за коханця намовляє бути чи що? Ну й ну!

Дівчина, ніби прозираючи в його думки, мало не гнівно скрикнула:

— Ви що там думаєте? Гадаєте: от халепа — в любовниці нав'язується? Чоловіка дівчині закортіло, казиться з жиру? Ага, відвертаєтесь, очі долу? Ні, мій любий! Схотіла б, така ціла тічка тут ходила б. Ваш брат на це й ласий. Та за кого ви мене берете, — за фльондру[102 — Фльондра — повія.] якусь непутящу? Я ж бо вам по-товариському кажу: дитини хочу, без дитини жити не можу. І щоб сюди ніхто не швендяв, не докучав... Безбатченком хай буде, а проте, роду здорового, дужого. От чому до вас звернулася... Ви ж не ходитимете до мене, правда? Гляньте просто в очі, — правда?

І дівчина вже мало не горнулась до Олеся, зазірала допитливо в очі, ніжно шепотіла, наче підманювала, улещувала:

— Воно ж таке маненьке, безпорадне, так воно жити хоче і ще не тямить нічогісінько. Рученятками розкидає, а впіймати не вміє... Я ж бо працюватиму тоді вдвоє: і для всіх, і для нього, немовлятка мого любого...

В широко відкритих очах блищали дрібненькі сльозинки радісного замилювання,

вся дівоча постать якось пояснишала, стала ніжно-привітною, ласкаво-привабливою. Руки згорнулися на грудях, ніби в молитовному порусі. Крізь сльози повторювала ледве чутно: — Таке манюсіньке... і жити хоче... і ради собі не дасть...

V

Олесь більше ніколи її не бачив. Коли тихе крило спогадів повівало на нього і в уяві вирізьблювався затишний куточок самотньої дівчини, де до дитячого гурту на лісовій галявині приєдналась, мабуть, іще одна маленька істота, — його охоплювала завжди незміренна ніжність, почуття тихої ласкавости до себе за вчинену послугу і вдячності до тої, хто дав йому можливість її заподіяти. Частенько думав: он іде дитина — може, це його? І всі діти — рідні. Як хороше! Як гарно...

Одне засмучувало іноді Олеся: він так і не взнав імени запопадливої дівчини. Майнула в його житті легеньким вітерцем і зникла десь на неосяжних просторах радянської землі, маленька працююча комашинка з великим серцем, повним ущерт невичерпаної материнської любови й жіночої ніжності.

— Як же її ім'я? Звідки вона? Де тепер? Ні, не треба. Так краще. Просто — товариш. Просто — людина. Просила ж бо ще раз на прощання, стискаючи міцно Олесеву руку:

— Адже ви більш ніколи не прийдете до мене, не шукатимете мене? Щоб так лишилось, по-товариському, згода?

І лишилось по-товариському.

10/XI 1927 р.